

ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ ЯК ОСНОВА ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ

Надія Дудник, викладач

Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. І. Я. Франка

ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ ЯК ОСНОВА ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ

Національна доктрина розвитку освіти ставить перед учителем завдання створити дитині умови для її максимального самовизначення й самовираження. Зрозуміло, що не всім бути Айнштайнами. Але із задоволенням і користю навчатися здатні всі. Для цього процес навчання має бути максимально наближеним до запитів і можливостей дитини.

Постановка проблеми. Розглядаючи становлення особистості у навчально-виховному процесі, кожну дитину слід сприймати як складну систему, в якій диференціюються та інтегруються різноманітні психічні якості, що розвиваються під впливом виховних чинників від народження до старечого віку в умовах здійснення власної діяльності та спілкування з іншими людьми. Особистісно орієнтована мета навчально-виховної роботи повинна розроблятися як адекватна система методів розвитку й саморозвитку на різних вікових етапах і особливо у підлітковому віці, коли дитина починає свідомо самоудосконалюватися як особистість.

На початку шкільного навчання егоцентричне мислення дошкільника змінюється здатністю до конкретних розумових операцій. Дітям стають доступними такі з них, як децентрація, зворотність, уміння подумки простежувати зміни об'єкта. Проте мислення молодшого школяра обмежується тим, що стосується реальних об'єктів: аж до підліткового віку діти не в змозі утримувати свою розумову активність на матеріях, не пов'язаних з окремими життєвими ситуаціями, з емпіричним досвідом. Молодший школяр формує свою самооцінку, насамперед цілісне емоційне ставлення до себе. Відтак, коли вчитель висловлює незадоволення певними рисами школяра, тому здається, що мова йде про його особистість узагалі. А як можна любити школу, де тебе не люблять?

Мета статті. Основними методами запобігання шкільній дезадаптації дитини є створення ситуацій успіху: зняття невтішних оцінок на перших етапах навчання, ігрові форми роботи, врахування індивідуальних пізнавальних процесів учнів. Поки дитина думає, що вона добре вчиться, у неї зберігається прагнення вчитися. А коли вчитель переконали учня, що той читає погано і пише неохайно, у того замість прагнення вдосконалюватись з'являється відраза до цих занять.

Виклад основного матеріалу. Підлітковий вік – це найбільш складний та бурхливий період формування особистості дитини, який характеризується глибокими змінами зовнішніх і внутрішніх факторів розвитку. Це насамперед пов'язано з фізіологічною перебудовою організму, зміною становища дитини у відносинах з дорослими й ровесниками, з високим рівнем розвитку пізнавальних процесів. Це досить відповідальний період, оскільки саме в цей час формуються ціннісні орієнтації, в основному закріплюються риси характеру і форми міжособистісної взаємодії, формується самооцінка. У процесі виховання все це може стати стимулом для розвитку потреби у самовихованні, але може й негативно впливати на формування особистості. Розуміння цих проблем педагогами, батьками, вихователями у процесі навчально-виховної діяльності, бажання сприяти учневі-підлітку у формуванні його власної моделі поведінки ведуть до усунення дезадаптації школярів.

Частина вчителів убачає причину у виникненні проблем між учнем та вчителем, у складності окремих розділів навчальної програми, невиконанні учнями домашніх завдань, слабкій допомозі батьків, в особистих лінощах підлітків тощо. Деякі педагоги стверджують, що проблеми у спілкуванні і відповідно у навчанні виникають тільки з власної вини учнів, які виявляють неповагу до вчителів, черствість, грубість, невдячність. І лише незначна частина педагогів розуміють, що труднощі взаємовідносин можуть бути викликані й відсутністю природних педагогічних даних у вчителя, невмінням або небажанням проникнути у внутрішній світ дітей, відсутністю індивідуального підходу до них.

Дещо по-іншому дивляться на цю проблему школярі. Вони зазначають у своїх вчителів нестриманість, недовіру та неповагу до учнів, застосування авторитарних методів виховання, необ'єктивність, невизнання власних помилок

ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ ЯК ОСНОВА ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ

тощо.

Звісно, що в умовах таких взаємних звинувачень не можна говорити про повноцінну співпрацю, про ефективне засвоєння знань. До того ж ті чи інші негативні риси педагогів можуть спричинити виникнення у підлітків так званого смислового бар'єру. Зовні смисловий бар'єр виражається у тому, що підліток мовби не чує, що йому каже дорослий. Насправді ж він навіть може повторити те, що було сказано, але свідомо не сприймає смислу повідомлення. Існує ніби якийсь внутрішній контроль, який не забезпечує усвідомлення слів дорослого. Сміслові бар'єри щодо конкретної особи чи конкретної вимоги мають різне походження. Смісловий бар'єр щодо конкретної особи найчастіше виникає при неправильному розумінні дорослими справжніх мотивів поведінки людини. Наприклад, учитель натрапив у класі на двох підлітків, які вчинили бійку. Не з'ясувавши причин, учитель покарав обидвох. Але один із підлітків уважає, що мав серйозну підставу для бійки, оскільки йшлося про його честь. Зрозуміло, що він сприйняв покарання як несправедливість. Небезпека такого роду смислового бар'єру полягає в тому, що втрату взаєморозуміння підліток у подальшому може поширити й на інші явища або інших людей. Смісловий бар'єр щодо конкретної вимоги виникає внаслідок частого повторювання тих чи інших вимог до підлітка, особливо коли зміст є різним для обох. Наприклад, учень погано встигає з фізики, оскільки пов'язує своє майбутнє з літературою. Звісно, вчителеві незрозуміло, як можна нехтувати таким важливим предметом, і він щоразу докоряє учневі. Внаслідок постійного повторювання цих вимог учень перестає на них реагувати.

Запобігання виникненню смислових бар'єрів, розуміння проблем становлення учня-підлітка дорослим, бажання продуктивної співпраці в процесі навчання та виховання спонукає дорослих ставитися до учнів як до особистостей. Відповідно, мотивація до продуктивної навчальної діяльності прямо пропорційна якісній співпраці вчителя і учня, їх взаємоповазі, взаєморозумінню.

Особистісно орієнтоване навчання в сучасній школі вимагає створення сприятливих умов для учнів у навчально-виховному процесі для формування власної моделі поведінки, активної життєвої позиції, а одним з визначальних завдань школи є розвиток мислення учня, формування пізнавальних інтересів для усвідомлення своєї неповторності, індивідуальності, активності.

Умовою успіху в розвитку мислення є висока пізнавальна активність учнів. Ефективне

засвоєння знань передбачає таку організацію пізнавальної діяльності учнів, за якої навчальний матеріал стає предметом активних розумових і практичних дій кожної дитини. Пошуки методів навчання, що активізували б вплив на процес навчання, призводять до підвищення актуальності розвивальних і проблемних методів, самостійної роботи, творчих завдань. При цьому психологічно обґрунтований вигляд має така організація уроку, за якої діти вчаться не з примусу, а з бажання і за внутрішніми потребами.

Традиційні уроки дають дитині змогу активно діяти всього кілька хвилин протягом навчального дня, коли, наприклад, вона біля дошки. Левову частку часу учень у кращому разі слухає вчителя, а частіше просто очікує перерви. Пасивність неминуче спричинює втрату інтересу до предмету і до навчання загалом, енергія знаходить вихід у порушеннях дисципліни тощо.

Кожній дитині притаманні самотні й неповторні риси та якості: індивідуальні властивості нервової системи, темперамент, інтереси, здібності, особливості мислення, уяви, пам'яті, емоцій, вольових дій, життєвий досвід, активність, темп роботи, швидкість засвоєння навичок тощо. Тому всередині кожної вікової групи існують індивідуальні відмінності, що залежать від природних задатків, умов життя й виховання дитини.

Кожна людина має загальні здібності, які виявляються у всіх видах діяльності (розумові здібності, пам'ять, увага) і спеціальні (музичний слух, творча уява тощо). Для успішної життєдіяльності має значення оптимальне їх поєднання. Маючи певну залежність від природи, вони є набутими феноменами. Визначальними для їх розвитку є умови життя, взаємини людини з довкіллям.

До внутрішніх чинників, які зумовлюють індивідуальні відмінності в розумових здібностях, належать особливості співвідношення двох сигнальних систем. Російський фізіолог Іван Павлов зазначав, що люди розрізняються за характером свого мислення, переважанням або поєднанням певних ознак і властивостей діяльності (конкретності, логічності, образності тощо). За індивідуальними особливостями вищої нервової діяльності він визначав кілька типів людей:

- мислительний тип, у якого переважає друга сигнальна система;
- художній тип, у якого переважає перша сигнальна система;
- середній тип, у якого обидві системи співвіднесені у діяльності приблизно однаково.

ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ ЯК ОСНОВА ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ

Ці “спеціальні людські” типи зумовлюють певну спрямованість розумової активності, помітно позначаються на специфіці її саморегуляції.

У процесі навчання й виховання, під впливом конкретних умов життя та у зв'язку з особливостями вищої нервової діяльності людини, формуються позитивні або негативні індивідуальні риси та якості пізнавальних процесів, почуття, воля, прагнень особистості, її характер. Вони позначаються на успіхах у навчанні, поведінці особистості в колективі. Тому в процесі навчання й виховання треба зважати на індивідуальні особливості емоційно-вольової сфери учнів, тактовно, але постійно і неухильно, долати негативні прояви їх почуттів і поведінки.

Результативність навчально-виховного процесу значною мірою залежить від урахування індивідуальних особливостей характеру кожного учня. Він є стрижнем особистості, одним із важливих показників її індивідуальності. Залежно від обставин, властивості характеру виявляються по-різному, інколи можуть бути непомітними або змінюватися. Але для зміни психічного складу особистості потрібен тривалий час, систематичний виховний вплив, які б унеможливили прояви небажаних рис характеру. Головне і вирішальне значення в перевихованні характеру має діяльність самої особистості, внаслідок чого в неї формуються якісні нові звички. А для цього необхідно виховувати в учнів тверде прагнення до самовиховання.

Урахування індивідуальних особливостей школярів у навчанні та вихованні – це не пристосування мети і змісту навчання й виховання до окремого учня, а пристосування прийомів, методів і форм педагогічного впливу до індивідуальних особливостей з метою забезпечення певного рівня розвитку особистості. Індивідуальний підхід створює найсприятливіші можливості для розвитку пізнавальних можливостей, активності, схильності та креативності кожного учня. Такого підходу потребують насамперед діти, які виявляють неадекватну поведінку, мають чітко виражені відхилення в соціальному розвитку.

В індивідуальній виховній роботі необхідно передбачити координування впливів на учня педагогів, батьків і колективу. Така координація здійснюється за умови щоденного аналізу результатів виховного впливу, обміну думками з питань життя й діяльності вихованців.

Для успішного ведення цієї роботи потрібне її планування, що враховує характеристики, особливості й передбачувані результати виховного впливу (проект особливості за схемою Йєна-плану). Це дає змогу управляти процесом

виховання, координувати всі виховні впливи, поглиблювати і розширювати мету та завдання виховання. Наявність проекту на кожного (чи хоча б на педагогічно занедбаного) вихованця робить індивідуальну роботу педагогічно доцільною, цілеспрямованою.

Позакласне читання має на меті формування в учнів здорових читацьких інтересів, вироблення культури читання. Педагог повинен пояснити дітям та їхнім батькам, що треба читати і як.

Корисно привчити дітей складати відгуки на прочитані книжки. Бажана в класі й бібліотека. Її можна скласти з книжок шкільної бібліотеки та особистих книжок учнів. Психологічний аспект значення такої бібліотеки полягає в тому, що книги постійно перебувають у полі зору учнів.

Колекціонування позитивно впливає на загальний розвиток школярів, навчальну діяльність і поведінку, розширює кругозір і пізнавальні інтереси, формує дослідницькі навички, виховує цілеспрямованість і наполегливість. В одному випадку слід роз'яснити мету і значення колекціонування, у другому – дати правильне спрямування, в третьому – допомогти практично у збиранні, оформленні й збереженні матеріалів. Корисно організувати в класі виставки та огляди учнівських колекцій, повідомляючи про це заздалегідь. Учасники виставки мають коментувати експонати.

Оскільки людський індивід є окремим випадком автономної системи, то психічні процеси й поведінку людини можна аналізувати за аналогією з теоретичною моделлю цієї системи.

Концепція сталих індивідуальних рис особистості, за І.Вільшем, виходячи з уявлення про людський індивід як про конкретну реалізацію загальної моделі автономної системи, в структурі його індивідуальних якостей, а саме: таких, що легко піддаються корекції й формуванню під зовнішнім впливом, і природно зумовлених, сталих, що важко піддаються змінам.

Інтеріоризація зовнішніх інформаційних впливів під час навчання залежить від сталих індивідуальних якостей учня (інтелігентності, тямущості і таланту). Однаковий для всіх учнів характер навчання не є адаптований до реальних індивідуальних сталих якостей кожного учня.

Учня, який виявляє талант хоча б до одного навчального предмету, має помітити школа. Йому варто давати передусім інформацію з того предмету, до якого в нього є особливий хист. Що ж до предметів, для оволодіння якими учень не виявив відповідних здібностей, то тут слід давати передусім найважливішу інформацію, заощаджуючи при цьому його час і зусилля до оволодіння

ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ ЯК ОСНОВА ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ

знаннями обраного.

Отже, кількість інформації, наданої учневі, має залежати насамперед від його тямущості, переважний вид інформації – від таланту, а спосіб її передавання – від динамізму, толерантності й піддатливості. Реалізований у такий спосіб педагогічний процес ефективний, тому що спонукає учнів до самостійного й довільного навчання, враховуючи їхні здібності й захоплення, бажання й потреби. Такий навчально-виховний процес – найгуманніший, бо забезпечує пристосування педагогічних впливів до сталих індивідуальних рис особистості кожного учня. Якщо зазначені впливи вдосконалюють при цьому змінні якості особистості, то створюються умови для її оптимального розвитку.

Традиційна школа протягом століть з неогрунтованою впертістю намагається трактувати учня як об'єкт абсолютно пластичний. Через брак знань про сталі індивідуальні риси особистості молодшого школяра вчителі цікавляться передусім знаннями. При цьому відбувається неприховане нівелювання особливостей особистості а) всіх учнів трактують однаково, б) усім учням подають однакову інформацію, в) до всіх учнів ставлять однакові вимоги, г) від усіх учнів вимагають однакових результатів, д) до всіх учнів застосовують однакові стимули. Це спричиняє появу в більшості з них нудьги, небажання вчитися, а то й відрази до навчання. Натомість, педагогічні впливи, узгоджені зі сталими індивідуальними рисами особистості школяра, викликають у нього задоволення й схвалення. Вони спонукають його діяти зацікавлено, охоче, без ніякого примусу, реалізуючи внутрішні потреби й переконання. До цього додаються почуття самореалізації, емоційне піднесення, ентузіазм. Стимули, які враховують сталі індивідуальні риси особистості, – це найефективніший спосіб заохочення людей до запланованих дій, результати ж цих дій перевищують сподівання.

Концепція сталих індивідуальних рис особистості школяра відкриває добрі перспективи для гуманістичної педагогічної практики, оскільки дає педагогам змогу визначити внутрішні педагогічні чинники, які обумовлюють розвиток школяра, вивільняють творчі можливості, стабілізують індивідуальні позитивні риси учня, визначають його адаптаційні здібності. Від того, на якому рівні буде сформовано світогляд

особистості, залежить характер дій, вчинків, мотивів діяльності, поведінки. Саме в цьому полягає взаємозв'язок свідомості особистості з її чуттєвою (емоційною) сферою, моральністю людини, що мотивує її свідомості, а також підкріплюють вольові якості.

Звичайно, навчити – це дати учням знання, сформувати в них уміння й навички. Однак цього замало. Необхідно виховувати в них потребу, мотив, позитивне ставлення до набуття знань. Це вже моральний аспект виховання. Навчальна мотивація, тобто бажання, прагнення вчитися, виступає важливою умовою здобуття освіти. Коли вчитися повинні всі, тоді перед педагогом постає проблема – не лише дати знання, а й виховати потяг до них, сформувати позитивне ставлення.

Висновки. Отже, врахування індивідуальних особливостей школяра підтримує уявлення вихованця про себе як про особистість, що передусім виявляється в інших людях, і настільки, настільки він змінює їхнє духовне життя. За таких умов дитина усвідомлює, що вона може стати розвиненою особистістю лише через свої добропорядні вчинки. Оцінка вихованцем себе як особистості відбувається не лише з огляду на те, що означає для нього та чи інша риса, а й що вона може означати для інших, тобто дитина має навчитися відчувати людину. Якщо педагог убачає в дитині повноцінного партнера, допомагає їй знайти себе, діє творчо, відповідно до цінностей системи особистості, то кожен з учасників спілкування обов'язково реалізує свою людяність, індивідуальність, неповторність.

1. Бех І.Д. *Виховання особистості. Кн.2.: Либідь, 2003. – С. 342 – 356.*

2. Вільга І. *Врахування сталих індивідуальних рис особистості, як аспект гуманізації навчання і виховання // Педагогіка і психологія, 1998. – № 2. – С.61 – 67.*

3. Волкова Н.П. *Педагогіка. – К.: Академія, 2002. – С. 267 – 280.*

4. Глобчак В. *Особистісно орієнтоване навчання і виховання молодих школярів // Рідна школа, 2004. – № 4. – С. 19 – 20.*

5. Крюкова Д. *До проблем удосконалення навчально-виховного процесу в навчальному закладі // Рідна школа, 2003. – № 8. – С. 10 – 11.*

6. Помелов В.Б. *Петер Петерсен и его "Йена-план" // Педагогіка, 1997. – № 3.*